

Külək oyadan çərşənbə

İnsanların inancını əks etdirən bayramlar, el şənlikləri canlı tarix nümunələri olub xalqımızın qədim inancını daşıyır. Novruz da ən qədim xalq bayramlarından. Əski Novruz inanclarına dayanan, insana, təbiətə həyat verən dörd ünsürdən biri də yeldir. Yel çərşənbəsi "Külək oyadan çərşənbə", "Küləkli çərşənbə", "Yelli çərşənbə" və başqa adlar ilə də tanınır.

Yel şifahi xalq ədəbiyyatımızdan müasir ədəbiyyatımıza kimi əksər nümunələrdə öz əksini tapmışdır. Xalq bədii nümunələrində və inanclarda müxtəlif mənalarda işlənən yel Kainatın yaradılmasında əsas yer tutan dörd ünsürdən biridir. Mövsüm nəğmələri içərisində də yel haqqında bədii nümunələrə rast gəlinir:

*A Yel baba, Yel baba,
Qurban sənə, gəl, baba.
Taxılımlar yerə qaldı,
Yaxamız əldə qaldı.
A Yel baba, Yel baba,
Qurban sənə, gəl, baba.*

Təsəvvüf ədəbiyyatında külək Səba kimi ifadə olunur. Səba ruhani aləmdən əsən külək, Allahdan kamil insanların qəlbinə dolan ruhani nəfəsdür ki, bəşərin öz əslinə qovuşmasına vasitəçi olur.

Quranda isə yelin Allah tərəfindən göndərildiyi qeyd edilərək "müjdəçi" adlandırılır. "Ən-Nəml" (Qarişqalar) surəsinin 63-cü ayəsində oxuyuruq: "(Bütlər yaxşıdır) yoxsa qurunun və suyun (səhranın və dənizin) zülmətlərində sizə doğru yol göstərən, küləkləri Öz rəhməti (yağışı) önündə müjdəçi olaraq göndərən kimse?! Məgər Allahla yanaşı başqa bir tanrını var?! Allah (müşriklərin) Ona şərik qoşduqlarından (bütlərdən) ucadır!"

Əski inanclarda yel tanrı kimi qəbul edilir, yaxud hər hansı bir missiyanı yerinə yetirmək üçün dünyanı idarə edən qüvvə tərə-

Foto A.MƏMMƏDOVUNDUR

findən göndərilən bir qüvvə kimi göstərilir. O, köməkədi, cəzalandırıcı funksiyaya sahibdir. Əski etiqadlardan qaynaqlanan materiallarda "qara nəhr"dən dörd cür külək - ağ yel, qara yel, xəzri, gilavar Yer üzünə çıxır. Hərəsinin də öz donu olur. Bu donların rəngləri də mifik dünyagörüşündən qaynaqlanır. Ağ yel - ağ libasda, qara yel - qara libasda, xəzri - göy libasda, gilavar - qırmızı libasda təsvir edilir.

Azərbaycan mifik təfəkküründə yel yolgöstərən, bələdçi funksiyasını yerinə yetirir. Yel baba yolunu azan insanların qarşısına çıxır, onlara yolu tapmaqda köməkçi olur. O, yolu azanlara yumaq ip verərək bu vasitə ilə onları düz yola çıxarır.

*İp yumağın səridi,
Təri zəhmət təridi,
Havaya isti gəldi,
Suyun buzu əridi.*

Yel bir varlıq kimi götürülür, ilahi qüvvənin iradəsinin ifadəsi

kimi çıxış edir, bu səbəbdən də Yel babanın şərəfinə xüsusi mərasimlər, ayinlər keçirilir. Bu mərasim dörd ilahi başlanğıcdan üçüncüsü olan Yel çərşənbəsində icra olunur. Yellə bağlı nəğmələr, bayatılar söylənilir, Yel baba köməyə çağırılır.

Əcdadlarımız inanmışlar ki, Yel baba xırmana gəlməmişdən qabaq oradan taxıl bitkiləri götürməzlər. Belə inanc var ki, sovrulandan sonra ilk buğda götürənin oğlu olar. Yel baba rabitə yara-

dan vasitə hesab edilirdi. Ən maraqlı rituallardan biri isə qızların küləyə "ərə getmə" mərasimidir. Taxıl döyümü vaxtı boğanaq qalarsa, qızlar "boğanaq, gəlmə, sənə gedəcəyəm" deyiblər.

Yel çərşənbəsi günü digər çərşənbələrdə olduğu kimi, tonqallar qalanır, süfrələr bəzənir. Evlərdə plov, əsasən də südlü plov, bulğur aşısı bişirilir. Süfrəyə dənli bitkilərdən hazırlanmış yeməklər, quru meyvələrdən və şirniyyatlardan ibarət xonçalar qo-

yulur. Evlərdə təmizlik işlərinə başlanılır, səməni cücədirilir, bəzi evlərdə isə azca boy atmış səmənin belinə qırmızı qurşaq bağlanır. Bu ərəfdən başlayaraq bayram üçün yeni geyimlər alınır. Yel çərşənbəsində xüsusi ayinlər də icra olunur, söyüd ağacının altından keçərlər ki, niyyətlər qəbul olunsun. Adamlar dəstə-dəstə Yel dağına ziyarətə də gedəmişlər.

Xalq arasında yellə bağlı inanclar üstünlük təşkil edir.

Bəzi bölgələrdə külək bərk əsərkən evin ilk övladı sonbəşik uşaqla canamızı (namaz qılınan parça) əncir ağacına bağlayaraq deyir:

*Mən anamın ilkiyəm,
Ağzı qara tülküyəm.
Xəzri, yat, gilavar yat...
Külək, sürmə at,
Gəl, ələkdə yat!*

Bu şeir parçası bəzi bölgələrdə son misraları dəyişməklə dolunun dayandırılması üçün də oxunur. Yel çərşənbəsində isə yel əsmədikdə "küləkçağırdı" mərasimini icra edirlər. Bu mərasimdə müxtəlif ayinlər həyata keçirilirdi. Çərpələng uçurma da bu ayinin bir hissəsi kimi ənənələr sırasında. Maraqlıdır ki, Pakistanda keçirilən, "Bəsənt" adı ilə tanınan bahar bayramında da rəngli çərpələngləri uçurma adəti mövcuddur.

Ulularımızın inancına görə, Yel çərşənbəsində vədə küləkləri Xızır Nəbinin əmri ilə məhəbbət qanadına çevrilərək ürəkdən-ürəyə əsir və sevgini aləmə yayır. Məhz bu səbəbdən də oğlanlar bu çərşənbədə qız seçməyə çıxarlar. İnana görə, bu gecə Xızır Nəbi sevgililərə "Abi-kövsər" suyu içirib buta verir. "Ağ yelə tuş olasan səni", "Üstündən ağ yellər əsin" kimi alqışların da bu inancdan doğduğunu desək, yanlışdır. Hətta inanca görə, Yel çərşənbəsində ata-ananın xeyir-duası olmadan qaçırılan qıza xeyir-duanı əli butalı Xızır Nəbi verir. Bu çərşənbədə qəfəsdəki quşların satın alınıb "Azat-bezat, məni cənnətdə gözet" deyərək havaya buraxılması da inanclarımızdandır. Bəzi hekayələrimizdə bu motiv öz yerini tutur. Xahiş, arzu yazılan çərpələnglərin göyə buraxılması bu çərşənbənin ayinlərindəndir. Xızır Nəbi ilə təmasda olmaq üçün icra olunan "yelləncək-də yellənmə" mərasimi də bu çərşənbənin rituallarından.

Yellə bağlı atalar sözləri də çoxluq təşkil edir: Yellə verdiyin düşməne qismət olar. Yellə qoşulan çox uzağa getməz. Yel aparın yelinki, yerdə qalan mənimki. Yelin işi elnən deyil, külnəndi. Küləklə yatanın cin atı olar. Yelin zarafatı qovmaqqla başlanılır.

Səhər ORUCOVA,
filologiya elmləri doktoru,
professor